

ЛИСТИ ІВАНА ПУЛЮЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЇ

Розкрито історію перекладу Святого Письма від Івана Пулюя та Пантелеймона Куліша на основі нещодавно опублікованих листів І. Пулюя. Це безцінне джерело вможливує з'ясувати важливі зовнішні чинники епохальної праці: періоджерела перекладу, авторство перекладених текстів, час роботи над перекладом, час та видавничі умови публікування Нового Завіту, Старого Завіту та повної Біблії, спосіб донесення Біблії до українського читача. До внутрішніх чинників перекладу належить розкриття самої творчої лабораторії: світогляд та ідейна антимосквофільська настанова Івана Пулюя, вироблення мовного стандарту, зокрема сакрального стилю, принципи добору лексики та принципи редагування (серед яких передусім правописний).

Ключові слова: історія перекладу Біблії, листи І. Пулюя, мова перекладу, фонетичний принцип правопису, сакральний стиль.

Листи Івана Пулюя (298), видані 2007 року, ще не були об'єктом лінгвістичного дослідження і, зокрема, у контексті історії перекладу Біблії. Вважаємо, що вивчення тієї найінтимнішої джерельної бази дає нам виняткову інформацію про дуже складний шлях постання українського перекладу від двох видатних особистостей – Івана Пулюя та Пантелеймона Куліша – на тлі бездержавних колонізованих суспільно-політичних обставин, відсутності регіонального та соборного мовного стандарту та непростих міжособистісних взаємин самих українців. Лише одержимість великою метою, потужний інтелект та заповзятливий характер цих подвижників уможливили досягнення мети – дати своєму народові до рук Святе Письмо рідною мовою у її саморуч формованому літературно-мовному стандарті. Наше завдання відстежити історію постання перекладу Біблії за вперше задіяним джерелом і подати точну інформацію чи корективи у її зовнішню та внутрішню історію.

НОВИЙ ЗАПОВІТ

Спільна праця І. Пулюя і П. Куліша над перекладом Нового Завіту розпочалася у лютому 1871 р., коли П. Куліш приїхав до Відня. На містичності цієї співпраці зауважують дослідники Микола Жукалюк і Дмитро Степовик: «Знаючи немічність і короткочасність людини, Бог готує молодого помічника, котрий став би продовжувачем святої праці на випадок, якщо основний перекладач через якісь обставини не зможе її завершити» (І. Пулюй був молодший за П. Куліша на 26 років) [3, с. 39]. Працювали вони щоденно впродовж сімох місяців з самого ранку

до 8-ї години вечора, послуговуючись грецьким «первозором»: «...Куліш наперед списував усе, що я перекладав із грецької мови, дбаючи більше про докладність, як про красу слова. Напослі порівнювали ми цей переклад з церковно-слов'янським, російським, польським, сербським, німецьким, латинським, англійським і французьким. Впевнивши таким чином у вірності нашого перекладу, робили ми послідню редакцію красномовну» [9, с. XXVIII]. Відтак із серпня Куліш редагував у Мотронівці перекладений у Відні текст і не тільки не вніс жодних виправлень, але й зазначив, що, в разі передання його до Лондонського Біблійного товариства, готовий буде сприйняти загальне Пулюєве редагування, з огляду на «стан літературної мови в Галичині» [5, с. 171].

У листі від 21 квітня 1871 року вчений сповіщає про подальшу роботу над Святим Письмом: «Святий Євангелист МатѲей и Марко готові а Лука вже печатається» [4, с. 65]. Цього ж року «Євангелия по св. МатѲееві, Євангелия по св. Маркові, Євангелия по св. Луці, Євангелия по св. Іоаннові (Святе письмо). Переклад український» покнижно виходять у Відні громадським коштом з друкарні Соммера (наклад першого з них 5.000 примірників, інших по 3.000) [9, с. XXX; 2, с. 204]. У листі 1904 року до М. Павлика вчений зазначає, «що 1871-го року видруковано не Новий Завіт а тільки 4 Євангелиї в друкарні Соммера у Відні коштом громадським», а точніше – «за гроші Куліша» [4, с. 321]. Відтак рукопис Нового Завіту аж до 1877 року перебуває у М. Драгоманова у пошуках нових коштів для видання цілісним текстом і, врешті-решт, знову повертається до Пулюя [9, с. XLVI].

У листі від 30 липня 1878 року вчений повідомляє Олександра Барвінського: «Печатаю я тепер Св[яте] Письмо, увесь Новий Завіт и скінчив уже чотирѳх Євагелистів» [4, с. 82], а вже у серпні цьому ж адресатові розкриває лабораторію праці над перекладом Святого Письма, який світ побачив у Львові у жовтні 1880 р. з назвою «Святе Письмо Нового Завіту. Мовою русько-українською переклали вкупі П. А. Куліш і Д-р. Іван Пулюй. Відень 1871. Печатано у Львові в друкарні Товариства імени Т. Шевченка, 1880»: «...[18]71 року К[уліш] вкупі зо мною переложив з грецької мови, [...] ми найбільш дбали про чистоту мови добираючи таких слів, котрих і в Галичині і на Україні уживають. Єсть там чимало й слів специфічно галицьких напр[иклад] верета (укр[аїнське] – рядно). Листи Петра Іоанна і одкритте Іоанна переложені мною

одним. 1878 р[оку] робив я останню редакцію св[ятого] Письма у Венеції в купі з Іваном Івановичем Білозерським. 4 Євангелисти видані у Відні 1871. Преклад зроблений з грецького оригіналу і єсть його вірна фотографія. Робили ми сей переклад **більше як сім місяців** [підкреслено нами – І. Ф.] день в день від рання аж до пізньої ночі. Над иншими словами думали ми тиждні, місяці, поки рішились його прийняти» [4, с. 84–85].

Іван Пулюй вважав цілісне видання Нового Завіту не «ділом спекуляції лавочної а ділом патріотизму» і прагнув, аби праця вийшла винятково на Батьківщині, у своїй друкарні, а не в німецькій, і взяв на себе третину сплати коштів за друк [9, с. LX]. Проте соціолінгвальне середовище аж ніяк не сприяло поширенню рідного слова, про що свідчить, зокрема, часопис «Діло», який відмовився друкувати Пулюєвий анонс про продаж Святого Письма тільки на тій підставі, що він був надрукований фонетичним правописом та ще й у брутальній формі адміністратор редакції порадив спілкуватися на правописні теми «в найвузшому кружку с консортами (від. лат. consors співправитель)» [4, с. 95]. Водночас своє категоричне несприйняття етимологічного правопису Пулюй висловив у листі до Олександра Барвінського, де наголосив, що не писатиме передмови до видання Святого Письма, бо «не хочу я приставати до чужої мені правописи» [4, с. 89].

Дуже важливою є інформація про роботу над редакцією Нового Завіту Івана Білозерського, про що повідомляє І. Пулюй Василя Тарнавського 16 березня 1898 року: «...покійний мій друг Куліш у я вкупі переложили Новий Завіт ще 1871-го. Десять років пізніше робив я редакцію того перекладу вкупі з моїм приятельом Іваном Івановичем Білозерським і видав його у Львові року 1880-го. Той переклад Нового Завіту, до котрого видання Іван Іванович і грошима немало причинився, перейшов кілька років пізніше у власність Британського Біблейського товариства» [4, с. 149].

Надто складно було розповсюджувати Новий Завіт, аж поки 1886 року вдалось Пулюєві за дуже низьку ціну продати право на видання «британам торгачам» [4, с. 321] – і Новий Завіт знову вийшов у 1887, 1893, 1901, 1903, 1906, 1909, 1912, 1913 роках. Проте найважливіше в цьому перекладі була сама Мова як націєтворчий і об'єднавчий чинник для розділених імперіями українців. Про це йдеться у листі І. Пулюя до О. Куліш 1908 року: «Перекладаючи св[яте] Письмо вкупі з Кулішем 1870-го року поставили ми собі за ціль, покласти основу для спільної літературної мови і для широкої просвіти нашого народу на Україні і в Галичині. Куліш радів, коли іноді почув від мене яке галицьке

слово, що вже не вживається на Україні, для нього були галицькі діалекти такі ж дорогі, як для мене українські» [4, с. 420]. Ці слова видатного фізика і перекладача знайшли свою найвищу оцінку у сучасного провідного історика мови Василя Німчука: «І. Пулюй своїми перекладами молотов, участю в перекладі Біблії із П. Кулішем заклав основи сакрального стилю нової української літературної мови, готував ґрунт для уцерковлення її. І в цьому його величезна заслуга перед нашою духовною культурою» [6, с. 178]

СТАРИЙ ЗАПОВІТ і повне СВЯТЕ ПИСЬМО

Про роботу над Старим Заповітом дізнаємося вперше з листа Олександрові Барвінському від 15 лютого 1894 р.: «Почав я тому кілька років перекладати псалми и переложив до 20 голов [...]. Літом думаю я докінчити той переклад» [4, с. 106–107]. Згодом, 1903 року, у Відні світ побачить Пулюїв «Псалтир».

Відразу ж по смерті П. Куліша від 14 березня 1897 року розпочинається посилене листування з удовою письменника, а в листі від 30 квітня 1897 року виникає тема впорядкування, видання та поширення повного перекладу Святого Письма: «...напишіть мені докладно, що из святого Письма переложено, а що не докінчено; окрім того, які рукописі ще остались, и скільки сторін писаних кожна рукопись має» [4, с. 115]. Уже в листі від 6 червня 1897 року І. Пулюй повідомляє про пошук коштів на видання від можливостей у Львові, Києві, Москві і Німеччині (с. 126), а відтак нагадує вдові, що видання Нового Завіту практично за безцінь назавжди передано у власність Біблійного товариства у Лондоні [4, с. 146]. Учений турбується у листі до О. Куліш, «чи переложені Псалми?» – і наголошує на потребі видати Псалтир: «Псалтир можна б вкупі и окреме видати, се инша річ. Народ наш любить читати псалми» [4, с. 147]. Згодом, у травні 1898 року, він пише, що у разі віднайдення Псалмів, він видасть їх власним коштом [4, с. 152].

Особливо цінним щодо з'ясування творчої робітні над Старим Заповітом є лист І. Пулюя до І. Нечуя-Левицького від грудня 1900 року, виявлений, на жаль, лише з 7-ої сторінки і без зазначеної точної дати написання. Учений висловлює свої міркування щодо перекладу окремих лексем та речень авторства І. Нечуя-Левицького. Наприклад, І. Пулюй рекомендує замість перекладу: «За порядкуваньєм Агароновим Керсанове в усякій ваготі их и в усякій послудзі их; и вказувати ме им до послуги всяку ваготу их» перекласти як: «По приказам Арона і синів його буде вся послуга синів Герзоніїв, чи нести муть тягарі, чи робити муть яку роботу свою; і поручите їм – берегти все, що нести муть». Важко, з погляду дня сьогоднішнього, не висловити рації Пулюєві.

Серед зауважень щодо окремих лексем, то І. Пулюй дивується, «що на Київщині слова «благий, блаженський» значать «добрий, але дурненький» [4, с. 189] і подає до цього слова німецький відповідник, що по-нашому означає «добрий», «поблажливий», що, зрештою, підтверджено і Кулішевим перекладом у Новому Заповіті «*Завіт Учителя благого, себто Христа...*» [4, с. 190]. Замість словосполучки «купа народу», що відповідає німецькому *Haufen*, учений пропонує вжити «з двиг народу». Себто кожну дискусійно виписану лексему Пулюй пропускає через порівняльне німецьке, польське та діалектне сито: «*Кажуть в нас «здую», а не «зідму». Здувати є наше а не московське слово, хоч воно може й вживається між московським народом. Кажуть в нас бери в застав а не в заставу. Уживане Кулішем слово «наготувала» вражає мене польським виговором, в нас кажуть «наготівила», «приготовила»* [4, с. 190]. Він робить слушні зауваження Кулішевому перекладові через його поверхневе знання німецької мови [4, с. 189].

Після низки окремих зауважень щодо лексемовживань І. Пулюй формулює загальний підхід до перекладу: «*Перекладаючи вкупі з Кулішом Новий Завіт добирали ми такі слова, які вживають тільки у Вас або у нас*» (с. 190). Саме ці принципи він волів перенести і на редагування Старого Заповіту, зокрема П'ятикнижжя і Псалмів, які сам і переклав: «...*треба таки ставити в перекладі Біблії імена в тих формах, в яких вони вже надруковані в новому Завіті. Про те ми с Кулішем довго нараджувались і згодився він, щоб писати Мойсей, не Мусій, Авраам, не Оврам...*» [4, с. 229]. Учений приймав переклад І. Нечуя-Левицького як «*зовсім вірний*» [4, с. 189] і визнавав можливість вносити виправлення.

Серед першорядних завдань під час редагування він називав водностаїннення правопису відповідно до фонетичного принципу та здійснення послідовної коректури, покладеної на працівника біблійного товариства священика Антонія Слюсарчука [4, с. 189, 191].

Про творчу роботу над Старим Завітом ідеться також у Пулюєвих спогадах про П. Куліша: «*Я робив і редакцію Кулішевого перекладу Старого Завіту 1902-го року, бо покійний друг не встиг зредагувати його*». Учений мав зауваги до окремих церковнослов'янських реч, глаголе, гласи, які, на його думку, у новій редакції перекладу варто заступити питомою лексикою, бо «*В 70-тих роках робили ми тую невеличку уступку з уваги на релігійне почуття нашого народу там, де Бог говорить, знаючи, що нарід і ті церковні слова розуміє, кажуть же люде: зарік ся, відрік ся, вректи, наречена, пророк, то зрозуміють і «рече»*» [5, с. 171]. Чи думав тоді видатний учений

і перекладач, що завдяки цьому перекладові, а також перекладові Біблії Пилипа Морачевського (побачила світ 1906-1911 рр.) сакральний стиль у перші десятиліття ХХ століття стане повноцінним складником української літературної мови...? [1, с. 259; 8, с. 247–248]. Василь Німчук підкреслює, що опубліковані переклади на початку ХХ «*відіграли надзвичайно велику роль у формуванні загальних норм нової української літературної мови, особливо сакрального стилю, в її розповсюдженні*», а також «*загалом збагатили український лексикон і закріпилися в українській мові через славетний «Словарь украинского языка» за редакцією Б. Грінченка, який серед джерел відзначав «Святе Письмо нового завіту» в перекладі П. Куліша та І. Пулюя та Кулішів переклад Мойсеевого П'ятикнижжя»* [7, с. 19].

Попри лінгвальний бік цього епохального перекладу, для нас важливо побачити світогляд та ідейну настанову видатного фізика, богослова і перекладача І. Пулюя, що категорично і гостро не приймав тодішньої московфільсько-ортодоксальної церковщини і в Галичині, і в Україні: «*Перекладаючи св'яте Письмо, я ніколи не оглядався на Архієреїв, ні на православних, ні на католицьких. [...] Ваші Архієреї держать ключі розуміння під полою, і самі не виходять до царства небесного і людей туди не пускають. Дозволять вони тоді св[яте] Письмо на українській мові, як будуть мусіли дозволити, а буде се тоді, коли ніхто не питатиме їх, як і всюди по світі не питають»* [4, с. 191]. На підтвердження цієї думки мислитель наводить свій приклад видання Молитовника, що був заборонений з намови «*топів московфілів, і їх ватажка Малиновського*» [4, с. 191, див. більше «Лист без коверти» Івана Пулюя], але виданий удруге всупереч цій забороні. Подиву гідна впертість, впевненість і невідступність!

У квітневому листі за 1901 р. до О. Куліш учений роздратовано згадує, що вже понад три роки триває тяганина з виданням Святого Письма, зокрема через і його бажання продати переклад повністю, а не частинами винятково Біблійному товариству в Лондоні [4, с. 197–200], а також через передання Ганною Барвінок оригіналу до колекції В. Тарновського у Чернігові і проблем з його вилученням та передачею до Праги чи Львова. Щодо цього Пулюй висловився особливо гостро і влучно: «*Ми Русини-Українці славили себе по Європі тим, що нам ніщо не приходить ся так тяжко робити, як те, що тільки від нас самих залежить. От би Вам на доказ тільки один факт, що українська інтелігенція і досі цвенькає у себе дома по-московськи, хоч і декламує за батьком Шевченком, що «своїй хаті своя воля», а тепер українські інтелігентні люде ще спиняють і таке літера-*

турне діло, котрого не може досягнути цензура московська» [4, с. 224, із листа до І. Нечуя-Левицького 10 серпня 1901 року].

Хоч у травні 1901 р. «біблійні митарства» з купівлею Святого Письма врешті-решт завершилися, але катавасія з доставою оригіналу Біблійному товариству тривала далі: «*Біблейське товариство хоче тепер купити переклад старого Завіту*» [...]. Коли продамо св[яте] Письмо (за 5000 гульденів, себто 10 тисяч корон – І. Ф.), то товариство видасть його за один рік» [4, с. 201] – і остаточно завершилася лише 25 січня 1902 року, коли І. Пулюй передав секретареві Мільярда (як представникові Біблійного товариства) копію перекладу [4, с. 229].

У листі до О. Куліш (2 квітня 1902 р.) він повідомив про завершення перекладу Псалмів, а отже, і всієї епохальної праці над Біблією: «**Трійцять два роки треба було, щоб ми спромоглися на цій переклад св[ятого] Письма!** [...] Не за гроші робив я се, а з щирости для Вас і для потомства. За переклад Псалмів буду від Біблійно[го] товариства жадати гонорару» [4, с. 232].

У листі до Лондонського біблійного товариства у документі «Лист повного права» зазначено авторство частин перекладу П. Куліша: «5 кн[и]г Мойсея, кн[и]гу Ісуса Навина, кн[и]г Судей Ізраїлевих, 4 книг Царств, кн[и]гу Іова, Псалтирь, кн[и]гу притчей Соломонових, кн[и]гу Еклезіаста або проповідника, кн[и]гу пісня пісней Соломона, (книга премудрости Соломона, книга премудрости Ісуса сина Сирахова), книги пророків Ісаї, і Іє[ре]мії, кн[и]гу плач Ієремії, книги пророків: Іезекиїла, О[с]ії, Іоїла, Амоса, Авдія, Іони, Міхея, Наума, {Авва}кума, Софонія, Аггея, Захарія, Малахія», а також перекладів від І. Нечуя-Левицького: «кн[и]гу Рут, 2 кн[и]ги Параліпоменон, кн[и]гу Ездри, {кн[и]гу Неемії}, книгу Естери і кн[и]гу пророка Даниїла» [4, с. 207].

Після отримання першої книги Мойсея від Ганни Барвінок І. Пулюй, виявивши низку технічних помилок, вирішив безоплатно взяти на себе редакцію Святого Письма: «...і прийдець ся мені робити чорну роботу та виправляти рукописі...» [4, с. 225]. Відтак учений чітко сформулював обсяги роботи кожного з перекладачів: «Четверту частину старого Завіту переложив Левицький. Псалми перекладаю я, а Новий Завіт переложив Куліш вкупі зо мною» [4, с. 231]. Проте, отримавши частину перекладу для редагування, І. Пулюй виявив не тільки технічні вади, але й «що переклад ще й не зовсім вірний» [4, с. 239]. Це затримало його друк через додаткову поважну працю: «*Редакційна робота йде помало, хоч я увесь мій вільний час, в день і вечорами, часто до пізньої ночі, віддав на сю роботу. Треба читати рукопис, стрічка за*

стрічкою, і порівнювати з двома, трома, перекладами, а потім поправляти або і наново перекладати. Мучительна се праця, тай предовга вона буде, бо треба буде може пів тора року посидіти за нею...» [4, с. 241, 23 травня 1902 р.]. Тільки особливий пієтет до Куліша і мега завдання перед своїм народом та мовою вможливили довести труд до завершення: «*Переклад той є те саме, що на полотні недокінчена робота майстерного пензля*» [4, с. 241]. Тим «майстерним пензлем» і став відомий фізик: «...поставив я норму для редакції старого Завіту, котру дальше робити ме Слюсарчук» – Біблійне товариство не прийняло Пулюєвої умови про гонорар за редакторство [4, с. 248].

Підсумовуючи спільну роботу над перекладом, І. Пулюй ділиться основними намірами: «*Ми старались зробити якнайвірнійшу фотографію первовзору і дбали пильно, щоб характер нашої мови не затратився*» [4, с. 247]. 30 грудня 1903 р. Пулюй повідомив знаменну новину Г. Барвінок: «...Св[яте] Письмо Старого Завіту надруковане!» [4, с. 252]: «Св[яте] Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько українською. У Відні Виданне Британського і заграничного Біблійного товариства 1903 р. Переклад П. О. Куліша, І. С. Левіцького і Пулюя». У дивовижний спосіб у скриньці з тістечками з подвійним дном Пулюй нелегально переслав цей скарб в Україну, промовисто прокоментувавши у листі політичну атмосферу в Росії: «*Сором, великий сором для св[ятої] Росії, що в ХХ-тому столітті мусіли люде тайкома, як злодії, переправляти слово Боже через границу!... Плюгаво й думати про такі безглузді, нелюдські, безсоромні і варварські порядки тої св[ятої] Росії*» [4, с. 252].

Проте вчений не зупиняється на словесному обуренні, а надсилає прохання до відділу у справах друку в Росії, а саме Святе Письмо – до Петербурзької Академії Наук та університетських бібліотек в Росії [4, с. 252, 293–294] і спонукає О. Куліш написати такого листа до московської цариці Марії Федорівни (18 квітня 1904 р.) [4, с. 287–289]. Проте відгук він отримав лише на листа (5 лютого 1905 р.) до японського генерала Ногі, якого просив дозволу поширити Святе Письмо серед українських полонених, що перебували інтерновані до Японії в час російсько-японської війни [4, с. 334–335].

У німецькомовному листі до члена Державної Ради, директора Імператорської публічної бібліотеки, дійсного тайного радника Кобеко у Петербурзі Пулюй знову просить подати до відома спеціальної комісії цензурного комітету поміщені з листом копії своїх прохань-меморіалів з основними вимогами: скасувати Емський указ 1876 року, допустити українську мову до державно-

освітньої та культурної сфери, дозволити ввіз до Росії наукових видань Наукового товариства ім. Тараса Шевченка і Біблії українською мовою [4, с. 335–339]. Як завжди, попри вимоги, мислитель образно зауважує на фундаменті й основній чесноті нашого життя – Правді: «...мусять всі патріотичні мужі Росії мати відвагу, високо держати світильника правди, якого Гете назвав велико-потужним, а не тільки так, прижмуривши очі, мимоходом обминати його, в боязні, щоб не попекти ся» [4, с. 339]. Вже у березні 1905 року Пуллою надсилає до Імператорської Академії наук «переклад Псалтиря мовою русько-українською» і просить привернути увагу світової спільноти до перекладу Псалтиря XVII століття, рукопис якого зберігається у Москві, в Рум'янцівському музеї: «...той переклад Псалтиря має не малу вагу для русько-української мови» [4, с. 347].

Проте після виходу у світ Біблії 1903 року не закінчилася праця над її текстом. Пуллою повідомляв про це у листах до О. Куліш (5 грудня 1907 р.): виявив «багацько там недогляду і недокладностей» [4, с. 405] та до М. Павлика (20 лютого 1908 р.): «...Новий Завіт вже відторік лежить в мене готовий, а редакція Старого Завіту також майже вже скінчена, хоч треба було децю зовсім на ново перекладати» [4, с. 408]. Послідовну коректуру тексту здійснюватиме вже М. Павлик [4, с. 415]. Великою втіхою для І. Пулюя став вихід 1909 р. в Берліні англійсько-українського видання Нового Завіту («під моїм доглядом») для українських переселенців у Канаді [4, с. 436].

На жаль, на своїй понад 30-тилітній хресній дорозі до читача українська Біблія на сам кінець отримала прикре випробування через стосунки між самими перекладачами – І. Пулюєм та І. Нечуєм-Левицьким. У листі до О. Куліш (2 липня 1908 р.) І. Нечуй-Левицький звинуватив І. Пулюя у спотворенні перекладу: начебто він у процесі редагування «українську мову й кулішівку змінив на свою галицьку говірку і на галицький правопис Желехівського» [4, с. 424], що, звісно, Пуллою заперечив, відповівши передусім словами самого Нечуя, який свого часу красно дякував Пулюєві за його титанічну працю у загальному редагуванні [4, с. 419]. Довідавшись, що Нечуй-Левицький підбурює Г. Барвінок писати «Записку» до директора Середньоевропейської біблійної агентури Міхаеля Моррисона з проханням «вдати в друге издание українского перевода Библии» таким язиком и таким правописанием, на каком сделан перевод моим покойным мужем Пантелеймоном Кулишем и Иваном Левицким, то есть на народном украинском языке с правописанием Кулиша, а не Желеховского, галичина, иначе издание не может иметь широкого распространения в Малороссии» [4, с. 425], –

Пуллою із властивою для нього категоричністю розставив крапки над і: «Не за свою мову воює він, і не за Кулішеву. Ні, він мабуть, хотів би видати поправнічий переклад Левицького. Се і вільно йому робити, коли є в него на те охота, але не вільно йому обдурювати біблійне товариство і людей, та віддячувати за добро плююгавою обмовою» [4, с. 421].

Останнім прижиттєвим даром для І. Пулюя стало четверте видання повної Біблії у рік смерти натхненниці перекладу Г. Барвінок 1911 р., яка, мабуть, найкраще подякувала Пулюєві за його титанічну працю: «Научить же мене, дорогой Добродію, як Вас дякувати за ті хвилини щастя, за Ваші високі праці і любов до рідної України, що Ви її підтримали і не дали такому важкому труду самостійності нашої загинути. [...] Казав один дуже освічений чоловік науковий: «Не було б Куліша, не було б Біблії». А я тепер скажу: «Не було б Пулюя, не було б Біблії» [9, с. LXXVI]

Отже, нещодавно опубліковані листи Івана Пулюя достеменно відтворюють складну зовнішню та внутрішню історію перекладу Біблії, що сповнена самовідданою працею, доланням суб'єктивно-об'єктивних перешкод і непоборним досягненням високої мети: дати своєму народові переклад Святого тексту його рідною мовою.

Література

1. Бурдіна Г. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики та фразеології / Галина Бурдіна // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф. Київ, 5-6 жовтня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 259–265.
2. Гайда Р. Іван Пуллою 1845–1918. Життєписно-бібліографічний нарис / [відповід. ред. Олег Купчинський] / Роман Гайда, Роман Пляцко. – Львів : НТШ у Львові, 1998. – 284 с.
3. Жукалюк М. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою / Микола Жукалюк, Дмитро Степовик. – К. : Укр. Бібл. Тов-во, 2003. – 111 с.
4. Пуллою Іван (1845–1918). Листи / [збір, упорядкування, пояснення та «Слово до читача» Ольги Збожної]. – Тернопіль : Воля, 2007. – 544 с.
5. Пуллою І. Нові і перемінні зьвізди. Кілька споминів про Куліша і його дружину Ганну Барвінок. 3-тє вид. / Іван Пуллою. – Відень, 1905. – 121 с.
6. Німчук В. Іван Пуллою – перший перекладач молитов сучасною українською мовою / Василь Німчук // Біблія і культура : зб. статей. – Вип. 1; [відповід. ред. А. Є. Нямцу]. – Чернівці : Рута, 2000, – С. 174–179.
7. Німчук В. Християнство й українська мова / Василь Німчук // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 11–30.
8. Статєєва В. Внесок Пилипа Морачевського в

розвиток біблійного стилю української літературної мови. Цензурна історія його перекладів / Валентина Статєєва // Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Волинь-Житомирщина. – Житомир, 2003. – № 10. – С. 230–249.

9. Студинський К. Листування і зв'язки П. Куліша з Іваном Пулюєм (1870–1886) / Кирило Студинський // Збірник філологічної секції Наукового товариства імени Тараса Шевченка. Т. XXII (2). П. О. Куліш (матеріали і розвідки). – Львів, 1930. – С. V–LXXXVI.

In the article it is revealed the history of the Holy Scriptures translation by Ivan Puliui and Panteleimon Kulish on the basis of recently published I.Puliui's letters. This priceless source makes it possible to explore important external factors of the landmark work: primary source of the translation, authorship of the translated texts, time taken for translation, time and publishing conditions of the New Testament, the Old Testament and the full text of the Bible release, method of the Bible promotion among Ukrainian readers. The internal factors of the translation include the revealing of the creative laboratory: world view and ideological anti-Moscophile guidance of Ivan Puliui, development of the language standard, especially sacral style, lexicon selection and editing principles (among of which orthography is in the first place).

Key words: *the Bible translation history, Ivan Puliui's letters, target language, phonetic principle of orthography, sacral style.*